

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยเริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ในปี พ.ศ. 2504 เมื่อรัฐบาลไทยในขณะนั้น ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) เป็นต้นมา ทำให้ประเทศไทยประสบความสำเร็จในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการเป็นลำดับ ดังจะเห็นได้จากผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GDP) ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ที่ขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 7 ต่อปี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2549: 3) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาดังกล่าว เกิดจากการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ และความได้เปรียบด้านแรงงานราคาถูกของประเทศมาใช้ ซึ่งการเติบโตดังกล่าวนอกจากจะต้องแลกด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมลงแล้วยังต้องพึ่งพาทุน เทคโนโลยี และตลาดต่างประเทศ ในขณะที่มีข้อจำกัดทั้งในด้านการพัฒนาศักยภาพคน การเสริมสร้างฐานทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการบริหารจัดการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ส่งผลต่อคุณภาพและประสิทธิภาพโดยรวมของการพัฒนาประเทศ เกิดปัญหาความขัดแย้งในสังคมจากความเหลื่อมล้ำของรายได้ และการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น สรุปได้ว่าแม้การพัฒนาเศรษฐกิจจะบรรลุผลตามความมุ่งหมาย แต่ได้นำไปสู่ผลการพัฒนาที่ไม่พึงปรารถนาทางด้านสังคม การพัฒนาที่ไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม และความต้องการที่แท้จริงของประชาชน เพราะคนในสังคมส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับผลประโยชน์จากกระบวนการพัฒนาที่ต่อเนื่องกันมายาวนาน

การพัฒนาจะต้องดำเนินการไปพร้อมกันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ความเหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ และความต้องการของประชาชนด้วย ในปัจจุบันแนวทางการพัฒนาที่สำคัญแนวทางหนึ่ง คือ มุ่งเน้นให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง และชุมชนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เพื่อลดบทบาทและภารกิจของภาครัฐลงในส่วนที่ประชาชนสามารถดำเนินการเองได้ การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน และเป็นตัวบ่งชี้ถึงศักยภาพการพึ่งตนเอง ยอมรับในวิถีของการแก้ปัญหา ขจัดความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ซึ่งตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 มาตรา 76 กำหนดให้รัฐต้องส่งเสริมบทบาทการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับจนถึงระดับท้องถิ่น ให้มีความเข้มแข็งสามารถสร้างกระบวนการขับเคลื่อน ซึ่งกระบวนการทำงานของภาครัฐจึงพยายามปรับกระบวนการที่เน้นให้อำนาจต่อการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

เพื่อรองรับและสนับสนุนการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนให้เป็นรูปธรรมอย่างจริงจัง การมีส่วนร่วมเป็นตัวกำหนดความเชื่อมโยงของมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทูทางสังคม อาทิ ภูมิปัญญาดั้งเดิม วัฒนธรรม จิตใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง รู้จักใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ นำมาเพิ่มมูลค่าให้กับทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า อันจะเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจของประเทศเข้มแข็ง และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

วิสาหกิจชุมชน เป็นองค์กรประชาชนที่จัดตั้งขึ้นภายใต้พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เป็นการประกอบการที่ใช้หลักปรัชญาและวิธีการเดียวกับสหกรณ์และเศรษฐกิจพอเพียง แต่มีขนาดเล็กกว่า มีความคล่องตัวตอบสนองกลุ่มเป้าหมายได้ดี ด้วยการให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลรวมตัวกันอย่างน้อย 7 คน จะเป็นนิติบุคคลหรือไม่เป็นนิติบุคคลก็ได้ และเป็นการรวมตัวที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกัน ดำเนินการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเรียนรู้ของชุมชน ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานให้สมาชิกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้ชุมชนพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ด้วยการสร้างโอกาสในการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ การสร้างรายได้ทดแทนการนำเข้าจากภายนอกชุมชน การพัฒนาความสามารถในการจัดการ การดำเนินการของวิสาหกิจชุมชนมุ่งเน้นกำไรทางสังคมซึ่งได้แก่ความเข้มแข็งของชุมชน ความสงบสุขของสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง วิสาหกิจชุมชนมีหลักการที่สำคัญ คือ ริเริ่มและดำเนินการโดยชุมชนด้วยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาสากลทำให้เกิดนวัตกรรม มีการดำเนินการแบบบูรณาการ มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ รวมทั้งการบริหารจัดการด้านการผลิตการตลาดให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมศักยภาพของชุมชน เป้าหมายสุดท้าย คือ การพึ่งตนเอง

จังหวัดสงขลาได้มีดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนซึ่งมีวิถีชีวิตคล้ายกันรวมตัวกันไปขอจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน เพื่อขอรับการสนับสนุนตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ซึ่งประชาชนได้มีการรวมตัวกันยื่นขอจดทะเบียนจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร แล้ว (ระหว่างวันที่ 20 มกราคม 2548 – 31 ธันวาคม 2548) จำนวน 125 วิสาหกิจชุมชน (สำนักงานเลขาธิการคณะสมาชิกส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน: 2549) จากการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ในจังหวัดสงขลา ที่ผ่านมามีการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน ของคณะกรรมการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชนของแต่ละอำเภอในจังหวัดสงขลา โดยใช้แบบประเมินวิสาหกิจชุมชน เป็นเครื่องมือซึ่งได้จัดทำขึ้น โดยการประยุกต์จากการประเมินองค์กรเพื่อรับรองรางวัลคุณภาพแห่งชาติ (Thailand Quality Award – TQA) เพื่อการจัดชั้นวิสาหกิจชุมชนเป็น 3 ชั้น คือ ระดับดี ระดับปานกลาง ระดับต้องปรับปรุง ผลการประเมินพบว่าวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร อยู่ในระดับดี ร้อยละ 21.74 ระดับปานกลาง ร้อยละ 45.21

ระดับต้องปรับปรุง ร้อยละ 33.05 ซึ่งหากรวมระดับปานกลางและต้องปรับปรุง เข้าด้วยกันจะมีถึง ร้อยละ 78.26 หรือประมาณสามในสี่ของจำนวนทั้งหมด ซึ่งวิสาหกิจชุมชนกลุ่มนี้มีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการส่งเสริมและพัฒนา การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน

จากผลการประเมินข้างต้นชี้ให้เห็นว่า การบริหารจัดการองค์กรวิสาหกิจชุมชนยังไม่เข้มแข็ง ขาดประสิทธิภาพในการวางแผนการดำเนินงาน การตลาด ขาดการจัดการความรู้และข้อมูลข่าวสาร การกำกับการปฏิบัติงานตามแผนยังขาดประสิทธิภาพโดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่สำคัญ คือ ปัญหาการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน (สำนักงานเกษตรจังหวัดสงขลา: 2549) ซึ่งปัญหานี้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน เพราะถ้าสมาชิกมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน จะช่วยลดปัญหาการบริหารจัดการแบบผูกขาดจากบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ ทำให้ลดความเสี่ยงในการบริหารจัดการ ทำให้สมาชิกมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ เกิดทัศนคติที่ดี ต่อการดำเนินงาน และพร้อมที่จะทำกิจกรรมด้วยความเต็มใจ สุดท้ายแล้วการดำเนินงานภายในวิสาหกิจชุมชนก็จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารในจังหวัดสงขลา เป็นเรื่องใหม่ที่ยังไม่มีการศึกษามาก่อน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร จังหวัดสงขลา ว่าสมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอยู่ในระดับใด มีปัจจัยใดบ้างที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการนำไปกำหนดแนวทางในการสร้างยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของสมาชิก ซึ่งผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสงขลา และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะได้นำไปปรับใช้ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

2.1 ศึกษาปัจจัยพื้นฐาน ปัจจัยทางสังคม และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร จังหวัดสงขลา

2.2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานและปัจจัยทางสังคมกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร จังหวัดสงขลา

2.3 ศึกษาปัญหาและสาเหตุของปัญหาการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร จังหวัดสงขลา

2.4 เสนอแนะยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารจังหวัดสงขลา

3. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ ดังต่อไปนี้

3.1 ประชากร คือ สมาชิกวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร จังหวัดสงขลา ที่มาจดทะเบียนกับสำนักงานเกษตรอำเภอ ในจังหวัดสงขลา จากวันที่ 19 มกราคม 2548 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม 2548 จำนวนวิสาหกิจ 125 วิสาหกิจ สมาชิกจำนวน 1,524 คน

3.2 พื้นที่การวิจัย คือ พื้นที่ของจังหวัดสงขลา

3.3 ช่วงเวลา วิสาหกิจชุมชน ที่มาจดทะเบียนกับสำนักงานเกษตรอำเภอ ในจังหวัดสงขลา ระหว่างวันที่ 19 มกราคม 2548 จนถึงวันที่ 31 ธันวาคม 2548

3.4 ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา

3.4.1 ตัวแปรอิสระ ได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานและปัจจัยทางสังคมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร ในจังหวัดสงขลา ซึ่งจำแนกได้เป็น 9 ด้าน คือ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ขนาดของครอบครัว อาชีพหลัก รายได้ของครอบครัว การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน ความรู้ความเข้าใจในหลักการวิสาหกิจชุมชน

3.4.2 ตัวแปรตาม ได้แก่ ระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสงขลา จำแนกได้เป็น 4 ด้าน คือ การมีส่วนร่วม ด้านการศึกษาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน การจัดทำแผนปฏิบัติงาน การดำเนินงานตามแผน และการติดตามประเมินผล

4. สมมติฐานการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดสมมติฐานของการวิจัยไว้ ดังนี้

4.1 ปัจจัยพื้นฐานของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ขนาดของครอบครัว อาชีพหลัก การนับถือศาสนา รายได้ของครอบครัว มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในด้านการศึกษาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน การจัดทำแผนปฏิบัติงาน การดำเนินงานตามแผน และการติดตามประเมินผล

4.2 ปัจจัยทางสังคมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในหลักการวิสาหกิจชุมชน การรับข่าวสารเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในด้านการศึกษาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน การจัดทำแผนปฏิบัติงาน การดำเนินงานตามแผน การติดตามประเมินผล และภาพรวม

5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

การมีส่วนร่วม หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกถึงการร่วมมือในการดำเนินงานของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหารจังหวัดสงขลา โดยในการศึกษานี้จำแนกระดับการมีส่วนร่วมเป็นด้านต่าง ๆ คือ ร่วมร่วมศึกษาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน ร่วมจัดทำแผนปฏิบัติงาน ร่วมดำเนินงานตามแผน ร่วมติดตามประเมินผล

การดำเนินงาน หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่สมาชิกวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร ใน จังหวัดสงขลา ร่วมกันทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน หมายถึง กิจกรรมของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการหรืออื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพันกันมีวิถีชีวิตร่วมกัน ประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะ เป็นนิติบุคคลรูปแบบใด หรือไม่เป็นนิติบุคคล เพื่อสร้างรายได้และการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชน ระหว่างชุมชน

การแปรรูปอาหาร หมายถึง กิจกรรมที่นำวัตถุดิบมาเปลี่ยนรูปลักษณ์ใหม่ โดยใช้วิธีการด้านเทคโนโลยีเข้าช่วย เพื่อให้ได้ผลผลิตที่เก็บรักษาไว้ได้นานกว่าเดิมและสามารถนำไปบริโภค แล้วให้คุณค่าทางอาหารต่อร่างกาย

สมาชิกวิสาหกิจชุมชน หมายถึง ผู้ที่มีรายชื่ออยู่ในแบบคำขอจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน (แบบ สวช.01) ยกเว้นผู้นำกลุ่ม

แบบ สวช.01 หมายถึง แบบฟอร์มคำขอจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ซึ่งประกอบด้วยรายละเอียดข้อมูล 7 ประการ คือ ชื่อ ที่ตั้ง สมาชิกผู้มีอำนาจทำการแทน จำนวนสมาชิก กิจกรรมที่จะดำเนินการ ลักษณะการประกอบกิจการ และการรับรองรายละเอียดที่แสดงไว้ ของวิสาหกิจชุมชน ที่ยื่นขอจดทะเบียน

ระดับการศึกษา หมายถึง การสำเร็จการศึกษาในระดับชั้นต่าง ๆ ซึ่งกำหนดไว้ตามแผนการศึกษาแห่งชาติของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแปรรูปอาหาร จังหวัดสงขลา

สถานภาพสมรส หมายถึง สถานะของบุคคลที่แสดงว่าสมรสหรือโสดของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสงขลา

ขนาดของครอบครัว หมายถึง จำนวนสมาชิกที่อยู่ในบ้านเดียวกันและอยู่ในความรับผิดชอบของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสงขลา

อาชีพหลัก หมายถึง งานที่ทำอยู่เป็นประจำซึ่งทำให้เกิดรายได้หลักในการเลี้ยงชีพของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสงขลา

รายได้ของครอบครัว หมายถึง จำนวนเงินที่ได้รับจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในรอบปี
ของทุกคนในครัวเรือนของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน จังหวัดสงขลา

ความรู้ความเข้าใจในหลักการวิสาหกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการจำและเข้าใจ
ในเรื่องวิสาหกิจชุมชน

การได้รับข่าวสาร หมายถึง การรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน จากแหล่งต่าง ๆ

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้มีประโยชน์ดังต่อไปนี้

7.1 สมาชิกวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสงขลา สามารถนำเอาข้อมูลไปปรับใช้เพื่อส่งเสริม
การมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสงขลา

7.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำเอาข้อมูลไปปรับใช้ในการกำหนดนโยบายและวางแผน
งานเพื่อให้สมาชิกวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดสงขลา

7.3 ทำให้นักวิชาการเห็นความสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชน ใน
จังหวัดสงขลาและสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดอื่น ๆ
ทั้งในภูมิภาคนี้และภูมิภาคอื่นต่อไป

7.4 ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้อ้างอิงทางวิชาการ และเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป